

DOI: <https://doi.org/10.54937/dspt.2023.23.1.67-72>

Dimensions of Environmental Responsibility

Dimenzie environmentálnej zodpovednosti

Štefan Šrobár

Abstract

Global changes are taking place in our world that worry us. In the environmental field, these include climate change, water pollution and soil devastation. Deforestation is also a problem. Responsibility is a phenomenon of morality and a fundamental category of ethics. It is essential to take responsibility for sustaining life on our planet, which is home not only to humans but to all living beings.

Keywords: Global changes. Responsibility. Life.

Človek hľadá istotu

Preto by chcel svoj život postaviť na *pevný základ*. Ale jeho istota sa môže náhle zrútiť. Človek by preto nemal chcieť mať vždy len istoty, ale vedieť sa vedome vystaviť aj *neistote*. Dobrovoľné *prijatie neistoty* sa môže stať istotou, myslí si filozof P. Wust (1970, s. 7-8). „*Mnohí reformátori v dejinách ľudstva chceli odstrániť zo spoločnosti všetko neisté. Presvedčili sa však, že to nie je možné. Istota, rovnako ako neistota, patria k životu*“ (Wust 1970, s. 9). Antickí myslitelia nazvali neistotu „*osudom*“, s ktorým sa človek musí zmieriť ak chce prežiť. Človek je schopný *lásky*, ktorá mu pomáha „*prekonať bolesti a trápenia a premeniť ich na istotu existencie*“ (Michalov 2000, s. 28). Istota je v tom, že *môžem milovať a byť milovaný*. V tejto *istote* dozrievame na plnohodnotnú osobnosť.

Globálne zmeny nás zneisťujú

Globálne zmeny nás zneisťujú, lebo v nich ide o budúcnosť našej planéty. Ohrozené sú životne dôležité ekosystémy. Ich ochrana musí vychádzať z *hlbokej ekológie*, ktorá je založená na filozofických princípoch. Tento prístup presadzuje *systémové myslenie* a komplexné *interdisciplinárne* riešenie, ktoré nepoznala karteziánska veda, zdôrazňuje Nováček (2010, s. 153). Klimatické zmeny, ktoré zažívame, sú veľmi zložitým javom, lebo ich spôsobuje nielen príroda, ale aj človek. Preto „*žijeme vo veľkej neistote, lebo*

nevieme, čo sa deje, kto to spôsobil a čo sa stane“ (Nováček 2010, s. 128). „Klimatické zmeny už prebiehajú a nemožno ich zastaviť. Môžeme sa len snažiť zmierniť ich dôsledky a zároveň sa im prispôbiť (...). Ide o kombináciu prírodných a antropogénnych faktorov. Neistota je v tom, že tento podiel nevieme určiť“ (Nováček 2010, s. 131). „Neočakávajme, že klima bude sledovať hladký priebeh pomaly a pokojne vzrastajúcich teplôt, v ktorom zmeny pomaly stúpajú hore a máme dostatok času zotrvať v zavedenom štýle života. Zem sa mení prerušovane, s periódami stability, dokonca aj slabého poklesu medzi teplotnými skokmi. Zmena klímy vôbec nepripomína diaľnicu, plynule stúpajúcu horským priesmykom, skôr horu samu, zhluk strmých úbočí, údolí, plochých lúk, skalných výstupkov a priepastí. Možno sa od nás chce, aby sme verili, že teplota bude ďalších štyridsať rokov stúpať plynule, samozrejme pokiaľ niekam neodstránime oxid uhličitý z atmosféry. Môže sa zdať, že klimatické a ekonomické predpovede majú málo spoločného, ale nie je to tak. Oba systémy sú zložité a nelineárne a môžu sa náhle a neočakávane meniť“ (Lovelock 2012, s. 59-60). Očakávame väčší výskyt búrok a tornád, ktoré spôsobujú veľké škody aj v strednej Európe, ako to bolo nedávno na južnej Morave a v Nemecku. Ich výskyt nemožno predpovedať. Prichádzajú náhle a neočakávane, a treba sa na to náležite pripraviť. Musíme zmeniť štýl života a vzťah k životnému prostrediu. Neistota ale zostáva. Veľmi dôležitým javom v súvislosti s klimatickými zmenami je *El Nino* (v preklade dieťaťko, či jezuliatko, pretože sa vyskytuje okolo Vianoc). Je veľmi pravdepodobné, že tam, kde sa vyskytuje, sa bude opakovať. Prejavuje sa katastrofickými vyššími zrážkami na západnom pobreží Južnej Ameriky a naopak, v Austrálii a juhovýchodnej Ázii spôsobuje veľké suchá, sprevádzané ničivými požiarimi. Tieto údaje uvádzajú Svoboda a Nováček, ktorých cituje Nováček (2010, s. 134). Ľudia sú závislí od zdrojov, ktoré ubúdajú. *Kolaps* spoločnosti môže nastať už o dvadsať rokov, ak ľudia nezmenia svoj štýl života. Vedecká literatúra podáva obraz ľudskej civilizácie, ktorá je v ohrození, konštatuje Zelná (2021, s. 11). Životný štýl ľudstva je v súčasnosti neudržateľný. Spoločnosť sa môže rozpadnúť. „(...) Ak neponechá kultúra prirodzenej evolúcii zámerne istú časť planéty, ľudia nebudú môcť využiť rámcovo biologicky stanovený čas svojej druhovej existencie.“ (Šmajš 2008, s. 410-411). Environmentálne problémy sa musia riešiť aj pomocou filozofie. Úlohou filozofa je ponoriť sa do problémov a situácií, ktoré sa spočiatku môžu zdať ako jednoduché a jednoznačné. Filozof sa ale musí dostať ku koreňom, aby objavil štruktúry a vzťahy, ktoré budú rovnako jasné, ako sa zdali na začiatku výskumu problému. Preto dostala *filozofická ekológia* prívlastok *hlbková*. Slovo *hlbkový* sa vzťahuje k tomu, do akej hlbkvy sa človek ku koreňom problému chce dostať. Nikdy by sme nemali vopred stanovovať hranice problému len preto, že jednoduchšie riešenie by v danej chvíli bolo prijateľnejšie. Zjednodušením sa nemožno dostať k *jadru problému*. Nemali by sme myslieť len na život nášho druhu, ale na život na celej planéte. Naša Zem je viac než my – má väčší význam než izolovaný ľudský druh. Práve

schopnosť problém *dôkladne premyslieť* môže byť prínosom filozofa v našej „*zúfalej dobe*“. Každý by si mal svoje názory *filozoficky podoprieť*, a to aj názory emocionálne a intuitívne. Naess (1993, s. 28-29, 31) tvrdí, že také názory sú súčasťou *objektívnej reality* a pri ekologických rozhovoroch treba na ne prihliadať. Problém *prírody*, ktorý bol v antickom a stredovekom filozofickom myslení dôležitý a často používaný, sa v novovekom subjektovo-objektovom myslení z filozofických úvah *vytráca*. Preto Šmajš (2008, s. 83) svojím konceptom *evolučnej ontológie* zámerne opúšťa špekulatívny problém vzťahu súcna a bytia a záujem filozofie obracia *k Zemi*, ktorá je nielen domovom ľudí, ale všetkých živých bytostí. Jej ohrozenie musíme vidieť vo filozofickom kontexte. Nejde o odvrátenie alebo zľahčovanie environmentálnych problémov, ale o ich *hlboké porozumenie a riešenie*. *Plytká ekológia*, na rozdiel od hlbokej, filozoficky fundovanej ekológie, hľadá len technické možnosti riešenia problémov životného prostredia. Takéto riešenie má len prechodný charakter a vyhyba sa komplexnej *zodpovednosti* za stav životného prostredia. Klimatické zmeny, vodné zdroje a devastovanie pôdy nie sú izolované skutočnosti. Sú *vzájomne prepojené* a tvoria *celok života*, ktorý treba vnímať ako *system*.

Sloboda a zodpovednosť

„*Zodpovednosť ako fenomén mravnosti, aj ako základnú etickú kategóriu pokladáme v procese mravného vytvárania osobnosti za jednu z esenciálnych hodnotových štruktúr. Humanistická veda reflektuje človeka ako bytosť povolajú na slobodnú a zodpovednú tvorbu svojho života, ktorá dobrovoľne prijíma základné etické imperatívy ľudského života. Humanistická veda napomáha vytvárať takú osobnosť, ktorá slobodne koná dobro, preberá zodpovednosť za svoje správanie a konanie. Uvedomuje si dôsledky svojich rozhodnutí i vedomie vlastnej účasti na vykonaných činoch*“ (Žilinek 2000, s. 43). Podľa Letza (1992, s. 20-22, 30-31) *Eleutheria* v starom Grécku nikdy neznamenal neviazanosť alebo svojvôľu. Vždy sa chápala v nadväznosti na právo a zákon. Zaväzovala občana, aby konal *zodpovedne* pre spoločné dobro polis. Život *v slobode* však od nás vyžaduje *vnútorné rozhodnutie*. Grécky človek sa chápal a hodnotil z horizontu nevyhnutného a neosobného *osudu*. V celej gréckej etike bolo cieľom mravného konania šťastie (*eudaimonia*), konkrétne obšťastnenie a naplnenie dobrým a čestným životom primeraným *prírode*, ktorý nachodí uspokojenie v sebe samom ako svoj *imanentný cieľ*. Aj keď *eudaimonia* – *beatitudo* účinne pôsobí v celej patristickej a scholastickej tradícii, ponúka sa oproti gréckemu chápaniu v *zásadnom transcendentálnom* významovom posune. A opäť, týmto posunom sa neneguje grécky *eudaimonizmus*, ale sa na vyššej úrovni života zahrňuje a otvára eschatologickej perspektíve *kresťanskej slobody*. Človek sa vyznačuje na rozdiel od zvierat *slobodou* k svojmu aktuálnemu osvetiu. Môže si svoje *osvetie* slobodne

vytvárať, slobodne sa v ňom ubytovať a slobodne ho vymieňať za iné osvetie. Hovoríme tomu, že je mu vlastná otvorenosť *svetu*, resp. *bytiu*. Tento *slobodný* postoj k osvetiu nie je vlastný len duchu človeka, ale celej *bioexistencii* a všetkým jeho *kultúrnym* *výtvorom*. Možno povedať, že *sloboda* je základnou skúsenosťou ľudského *sebaporozumenia*. Filozofi *new-age* podobne ako Hegel tvrdia, že *nevyhnutnosť* a *sloboda* sú zo *systémového hľadiska* len *relatívne pojmy*. V akej miere je človek *autonómny* voči svojmu okoliu, v takej miere je *slobodný*. A opačne, čím väčšími *závisí* od svojho systémového okolia, tým *menej* je slobodný. Čím sa človek väčšími uskutoční ako *komplexný systém*, tým zjavnejšie sa prejavuje ako jeho *systémová vlastnosť* sloboda. V súčasnosti medzi kresťansky orientovanými filozofmi prevláda názor, že *sloboda človeka* sa uskutočňuje v takej miere, v akej človek reálne jestvuje v *sebapotvrdzovaní* a v *potvrdzovaní inými*. „*Slobodné rozhodovanie je prejavom personálno-morálnej spôsobilosti osobnosti viazané na vonkajšie možnosti. Nemôže sa viazať na donútenie a na vnucované ciele. Predmetom uvažovania a posudzovania môže byť len to, čo je pre daný morálny subjekt možné (...). Eticky relevantný je však len taký hodnotiaci súd a rozhodnutie, ktoré sa v danej autentickej situácii pevne viaže na morálne stanovisko, čo máme robiť a čo robiť nemáme. Čo smeruje k všeobecnému morálnemu dobru. Priama zodpovednosť morálneho subjektu za dôsledky bezprostredne vyplývajúce z jeho činov a konaní je finálnou fázou celého integratívneho procesu*“ (Žilínek 2000, s. 43). Schweitzer chápe etiku v neohraničene rozšírenej zodpovednosti voči všetkému, čo žije. „*V etických konfliktoch môže človek dôjsť len k subjektívnym rozhodnutiam. Nikto nemôže zaňho určiť, kde je krajná hranica možnosti zachovania a podporovania života. Len on sám to môže posúdiť tým, že sa nechá viesť vystupňovanou zodpovednosťou za druhý život*“ (Schweitzer 1986, s. 362). Naess (1993, s. 247) považuje za veľmi dôležité v environmentálnej výchove mladých ľudí viesť k prekonávaniu ľahostajnosti k živým tvorom a k vytváraniu *zodpovedného* prístupu k životu. Život na našej planéte musíme *zachovať* aj pre budúce generácie. Aj tie najmenšie živé tvory *chcú žiť* tak ako my ľudia. Všetko stvorenie k nám volá a prosí o pomoc (Rim 8, 19 – 23).

Aká by bola najlepšia možná budúcnosť?

„*Nie je v ľudských silách predpovedať určitú konkrétnu budúcnosť. Nie je a s najväčšou pravdepodobnosťou ani nebude v silách vedy predpovedať konkrétnu budúcnosť človeka a ľudskej spoločnosti (...). Vedecky sme schopní skúmať len budúce príležitosti a ohrozenia alebo spektrum možných budúcností, ktoré by za určitých predpokladov mohli nastať. Tieto predstavy možných budúcností potom môžu robiť naše súčasné rozhodovanie kvalifikovanejším a zodpovednejším (...). Budúcnosť nie je predurčená, vopred osudovo daná, ako to bolo v antike. Človek má slobodu voľby, a preto je*

budúcnosť do istej miery ovplyvniteľná“ (Nováček 2010, s. 196-197). Ako by mohol svet začať vyzerat’ už v najbližších desaťročiach, keby sme sa rozhodli ísť scenárom zelenej cesty, ktorá jediná dokáže udržať na konci storočia oteplenie pod 1,5 stupňa Celzia. Prechodne by síce globálna teplota mohla vystúpiť až k dvom stupňom, ale neskôr by sa stabilizovala. Podľa udržateľnej zelenej cesty „ľudstvo začne už v najbližších rokoch prudko znižovať emisie skleníkových plynov. Organizácia globálneho spoločenstva sa postupne zlepší, vzrastú investície do vzdelávania aj do zdravotníctva, hospodárstvo sa začne viac orientovať na kvalitu života a trvalú udržateľnosť než na vytváranie zisku. Zníži sa nerovnosť medzi rôznymi skupinami ľudí a klesne chudoba. Spotreba sa bude orientovať na nízky rast, recyklovanie a obnovu materiálov a nižšiu náročnosť zdrojov a energií“ (Filo 2021, s. 11). Je to len utópia alebo reálna možnosť? „Je to možné, pokiaľ budeme mať odvahu odpútať sa od minulosti. A pokiaľ to urobíme všetci vedení zodpovednými politikmi, ktorí si zasluhujú našu dôveru a budeme sa pritom s nimi podieľať na riziku, ktorému sme všetci vystavení (...). Prišla doba, kedy to môžeme a musíme urobiť“ (Amato, Pozzi 2007, s. 7-8). Len tak zachránime našu planétu aj pre budúce generácie. A o to by nám malo ísť.

Bibliografia

- AMATO, G., POZZI, L., 2007. *Je jiný svět možný? Cesta k pochopení a změně*. Brno: DOPLNĚK. ISBN 978-80-7239-210-0.
- FILO, J., 2021. *Pět možných budoucností*. In: SME, r. 29, č. 186. ISSN 1335-440X.
- LETZ, J. *Kresťanské ponímanie slobody*. In: Kolektív autorov, 1992. *Za kresťanské porozumenie človeka*. Polročienka Katolíckej akadémie. Bratislava: LÚČ. ISBN 80-900496-5-6.
- LOVELOCK, J., 2012. *Mizející tvář Gaii. Poslední varování*. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-2118-2.
- MICHALOV, J. *Obnova humanity osobnosti a interpersonálních vztahov*. In: MICHALOV, J. (a kol.), 2000. *Personálna obnova humanity*. Nitra: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. ISBN 80-8050-334-6.
- NAESS, A., 1993. *Ekologie pospolitosti a životní styl. Náčrt Ekosofie*. Tulčák: ABIES. ISBN 80-88699-09-6.
- NOVÁČEK, P., 2010. *Udržitelný rozvoj*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-2514-6.
- SCHWEITZER, A., 1986. *Kultúra a etika*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.
- ŠMAJS, J., 2008. *Filosofie – obrat k Zemi. Evolučne ontologická reflexe prírody, kultury, techniky a lidského poznání*. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-1639-3.
- WUST, P., 1970. *Nejistota a odhodlání*. Praha: Vyšehrad.

Šrobár, Š.:

Dimenzie environmentálnej zodpovednosti

ZELNÁ, R., 2021. *Kde je najlepšie prežiť kolaps spoločnosti?* In: SME, r. 29, č. 178. ISSN 1335-440X.

ŽILÍNEK, M. *Pedagogická kompetentnosť hodnotovo-mravnej kreativizácie osobnosti.* In: MICHALOV, J. (a kol.), 2000. *Personálna obnova humanity.* Nitra: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. ISBN 80-8050-334-6.

Mgr. Ing. Štefan Šrobár, CSc.

stefan.srobar@gmail.com